

**A genetikailag módosított szervezetek bevezetésének politikai
tényezői magyar-olasz összehasonlító perspektívában**

**T 48777 Kutatás záróbeszámolója
2008. február 28.**

Sükösd Miklós, Fonyó Attila, Kollár Eszter

A kutatás leírása	3
A kutatás célja	3
Alkalmazott módszerek.....	3
Elméleti keretek és kutatási hipotézisek.....	4
Diszkurzív megközelítés	4
A diskurzus-elemzés módszere	5
Főbb hipotézisek, magyarázó modellek	6
Diskurzus-koalíció	6
Legitimációs és delegitimációs tendenciák, gyakorlatok.....	6
Diskurzus-váltás	7
A politikai lehetőségek rendszere	7
Közvélemény-alakítás	7
Magyarországi eredmények	8
GM-politika, szabályozás.....	8
A magyarországi téma-azonosítások jellegzetességei.....	10
A főbb kimutatható diskurzusok	11
1. Fundamentalista pro-GMO diskurzus	11
2. Kockázat-elfogadó, technológia-optimista pro-GMO diskurzus	12
3. Kockázat-hangsúlyozó, GMO-szeptikus komplex diskurzus	13
4. Anti-GMO komplex diskurzus	14
5. Mezőgazdasági érdekek-központú anti-GMO diskurzus.....	15
A főbb hipotézisek, magyarázó modellek alátámasztása, cáfolata	15
Diskurzus-koalíció	16
Legitimációs és delegitimációs tendenciák, gyakorlatok.....	17
Diskurzus-váltás	17
A politikai lehetőségek rendszere	17
Közvélemény-alakítás	18
Olaszországi eredmények.....	20
A GM-politika története, szabályozása	20
Az olaszországi téma-azonosítás jellegzetességei.....	22
A főbb kimutatható diskurzusok	23
1. Fundamentalista pro-GMO diskurzus	23
2. Az „élelmiszer-szuverenitás” GMO-ellenes diskurzusa	24
3. Az olasz „gasztro-kulturális identitás” GMO-ellenes diskurzusa	25
A főbb hipotézisek, magyarázó modellek alátámasztása, cáfolata	26

A kutatás leírása

A kutatás célja

A kutatás célja a magyarországi és olaszországi genetikailag módosított szervezetekkel (GMO) kapcsolatos politika és a GMO-politikát alakító szakpolitikai mező összehasonlítása, változásának feltárása. A kutatás diszkurzív politikatudományi vizsgálatra és kvalitatív interjúk szociológiai szövegelemzésére épült. A főbb kutatási kérdések arra vonatkoztak, hogy milyen diskurzusok alakulnak ki a GMO-k alkalmazásával kapcsolatban, illetve a diskurzusok hogyan függenek össze a szabályozással és annak változásával.

Alkalmazott módszerek

A kutatás keretében sor került a géntechnológiát szabályozó Európai Unió és hazai *jogszabályok* áttekintésére. Ebben az értelemben a GMO politikát szűkebb területen, a szabályozási területet nézve vizsgáltuk.

A kutatásban *sajtóvizsgálatot* végeztünk: egyes, a GMO-k alkalmazásával kapcsolatos nyilvános viták szövegeit elemeztük.

A kutatás magvát a különböző, a szabályozásba közvetlenül vagy közvetve bekapcsolódók szereplőkkel készített strukturált *interjúk* jelentik. Interjúk készültek a kérdéssel foglalkozó kutatókkal (géntechnológus, növénynevelő, ökológus, toxikológus), különböző hatóságokkal (élelmiszerbiztonság, mezőgazdasági minősítő intézmények, vetőmag-felügyelet, fogyasztóvédelem), a szabályozást kidolgozó minisztériumi munkatársakkal (környezetvédelmi és földművelés), civil (környezetvédő, fogyasztóvédő, egészségvédő) szervezetekkel, társadalmi mozgalmakkal valamint különböző érdekvédelmi szervezetek (kamarák, mezőgazdasági érdekvédők, méhésztársaságok, biogazda tömörülések) képviselőivel.

A továbbiakban ismertetett kutatási eredmények összefoglaló jellegűek és előzetesek. A kutatás nyomán eddig egy nemzetközi konferencia-előadás készült, és egy angol nyelvű könyvfejezet jelent meg. További hazai nemzetközi publikációk előkészítése folyamatban van.

Konferencia-előadás:

Eszter Kollár, Attila Fonyó, Miklós Sükösd. Discursive Strategies in GM Policy: A Theoretical Assessment. Paper presented at the 5th Global Conference on Environmental Justice and Global Citizenship. Mansfield College, Oxford, July 3-6, 2006.

<http://www.inter-disciplinary.net/ptb/ejgc/ejgc5/kollar%20paper.pdf>

Könyvfejezet:

Eszter Kollár, Attila Fonyó, Miklós Sükösd. 2007. "Discursive Strategies in GM-Policy: A Theoretical Assessment," in *Probing the Boundaries of Environmental Justice and Global Citizenship*, edited by Belinda Clements, Inter-Disciplinary Press, Oxford, United Kingdom, pp.169-184. ISBN: 978-1-904710-38-7.

<http://www.inter-disciplinary.net/publishing/idp/eBooks/ptbejgcindex.html>

Elméleti keretek és kutatási hipotézisek

Diszkurzív megközelítés

A kutatás diszkurzív elméleti megközelítést alkalmazott az alábbi megfontolásokból:

- a hagyományos realista megközelítés egyértelműen behatárolható érdekek, és ezek mentén szerveződő érdekcsoportok küzdelmeként írja le a közpolitika alakítást, míg a diszkurzív politikai elemzés lehetőséget ad a szakpolitikai küzdelmek szimbolikus dimenzióinak feltárására is
- a GM-technológia és a felhasználással kapcsolatos politika a kezdetektől fogva a kockázat-meghatározási küzdelmek terepe, így - mivel a kockázatok, azok dimenziói, és mutatói a társadalmi tudás által meghatározottak - különösen alkalmas a diszkurzív megközelítésre
- (részben) környezeti tematikájú közpolitikai ügyek vizsgálatában már számos érdekes társadalomtudományi eredmény született a diszkurzív megközelítés eredményeképpen

- az olasz-magyar összehasonlítás mellett szólt továbbá, hogy mindkét ország vitái az angol nyelvű diskurzusokról leválasztva vizsgálható

A diskurzus-elemzés módszere

A diskurzusokat három fő dimenzió mentén vizsgáltuk:

1) *Premisszák.* A kognitív keretek, azaz milyen ismeretelméleti alapok, feltételezések, továbbá milyen értékpremisszák jelennek meg a válaszolók és a nyilvános megnyilvánulások szövegeiben.

2) *Téma-azonosítások.* A GMO politika vizsgálatában kiemelten fontos annak vizsgálata, hogy a GMO-kkal kapcsolatos politikai állapontok milyen témaként jelennek meg a nyilvánosság előtt. Azaz a GM-ügy egy-egy diskurzusban milyen tudományág, szakpolitikai terület vagy társadalmi mozgalmi ügyeként (issue) konstruálódik meg. E témaazonosításokon belül egyaránt lehet találkozni pro-GMO vagy anti-GMO érvekkel egyaránt.

Az GMO-król szóló angol, magyar és olasz nyelvű nyilvános vitákban alapvetően tíz nagyobb témaazonosítást lehet elkülöníteni:

1. természetvédelem, környezetvédelem, ökológia, biodiverzitás
2. élelmiszerbiztonság, egészségügy
3. mezőgazdaság, gazdálkodás
4. fogyasztói jogok, fogyasztóvédelem
5. tudományos kutatás, tudomány működése, tudományos kutatás etikája, szabadsága, lehetősége, tudományos nyilvánosság működése, tudománypolitika
6. szabadalmi kérdések, információs jogok
7. függőség-elmélet, harmadik világ helyzete, globális igazságosság
8. általános gazdasági növekedés, gazdasági fejlesztés, K+F mint húzóágazat kérdése, innováció
9. demokratikus önrendelkezés, ezen belül tagállami vagy regionális szuverenitás
10. teológiai-vallási azonosítás

3) *Stílus.* A beszédmód, nyelvhasználat sajátosságaiban a használt fogalmak (például: "genetikailag módosított", "génmanipulált", "génpiszkált"), a különböző metaforák, analógiák használatára, a szereplők által használt elnevezésének különbözőségére koncentráltunk.

Főbb hipotézisek, magyarázó modellek

Diskurzus-koalíció

A diskurzus-koalíció fogalma azt a jelenséget írja le, amikor különböző szakmai, politikai, etikai diskurzusok (jellemző módon a fenti 10 téma-azonosítás területén) egy ügy, szakpolitikai kérdés mentén elkezdik átvenni egymás premisszáit, érvekészletét, vagy ezeket közelítik egymáshoz, és többé-kevésbé egységes, komplex érvrendszert alkotnak. Hipotézisünk szerint mind Olaszországban, mind Magyarországon kialakul ilyen diskurzus koalíció a GMO-k alkalmazásának korlátozása érdekében - de más-más témák mentén.

Legitimációs és delegitimációs tendenciák, gyakorlatok

A szakpolitikai döntéshozatalban a döntést (szabályozást) megalapozó különböző álláspontok érveinek, a diskurzusoknak különböző a legitimitása, legitimitás-szintje. Egyes szempontok, érvek, (tudományos) eredmények elfogadhatók a szabályozás gyakorlatának alakítására és a kockázatok meghatározására, míg mások nem. Ugyanakkor a legitim érvek határa folyamatosan változik. A különböző diskurzusok, érvrendszerek, érvek legitimmé tétele vagy delegitimálása kiemelt stratégiai küzdelem része a szakpolitikai mezőn belül.

A genetikailag módosított szervezetekkel kapcsolatos politika területén, a kockázatok érzékelésének illetve a diskurzusok legitimitásának szűkítésére jellemzően két stratégia szolgál. Az egyik stratégia egyes természettudományi diszciplínák totalitásának feltételezése. Ennek alkalmazása esetén a policy folyamatban csak bizonyos természettudományos érvek jelentenek evidenciát, az ezeknek nem megfelelő érvek, probléma- és témaazonosítások, kockázat-meghatározások nem legitimek. Ennek a stratégiának a szélsőséges megnyilvánulása az, amikor egyes természet- és társadalomtudományi diszciplínák legitimitása kérdőjeleződik meg, vagy kerülnek kizárásra. A másik fegyverező stratégia a kockázatok és az etikai kérdések privatizációja, azaz a GMO-használat, fogyasztás egyéni preferenciákra és választásokra bízása az etikai kifogások megoldása helyett. Az egyes GM-terményekkel, termékekkel kapcsolatos bizonyítási, kockázat elemzési eljárásokban az EU-tagállami vitákban általában csak a tudományos "hard evidence", "new scientific evidence" jellegű

érvek elfogadottak, ezért is értékelődnek fel a tudományos eredmények a különböző álláspontok alátámasztásában.

Diskurzus-váltás

Hipotézisünk szerint a szakpolitikai színterektől függően egyes szakpolitikai szereplők változtatják diskurzusaikat, azaz képesek premisszáik, témaazonosításaik, és ennek megfogalmazásának váltására. Azaz feltételeztük, hogy a szereplők "több nyelven beszélnek", több diskurzust használnak kontextustól, a politika lehetőségek felmérésétől függően. A szereplők felismert stratégiai előnyök vagy hátrányok alapján tudatosan módosítják, vagy változtatják diskurzusaikat – természetesen saját világméjükön belül. Azt feltételeztük, hogy például komplex környezeti-ökológiai témaazonosítású érvrendszerre válhatnak a mezőgazdasági érvrendszerben gondolkodók, ha a közeg és a szabályozási környezet ennek kedvez, vagy a szélesebb nyilvánosságban és a szakmai, szakpolitikai fórumokon használt érvrendszer különbözik egymástól.

A politikai lehetőségek rendszere

A politikai lehetőségek rendszere (political opportunity system, POS) fogalma a társadalmi mozgalmak és érdekvédelmi csoportok szakpolitika-alakítási lehetőségét írja le. Ha a hagyományos politikai döntéshozatali rendszerben legitimációs válság alakul ki, vagy a) tartós konfliktus helyzet miatt, vagy b) kompetencia és irányultság hiány miatt, akkor a politikai keretfeltétel rendszer nyitottá válik, így a döntéshozatalon addig kívül rekedt csoportok "benyomulhatnak" a szakpolitikai mezőbe. A GMO ügy olyan szakpolitikai terület, ahol a döntéshozatal az eddig tárgyalt körülmények miatt bizonytalanná válhat, ezért elvileg a politikai keretfeltételek rendszere kinyílna a külső mozgalmak, érdekvédelmi csoportok, szakértői hálóik irányába.

Közvélemény-alakítás

A társadalmi mozgalmak szakirodalmának egyik központi fogalma közvélemény-alakítás, amikor különböző mozgalmak, csoportok, szervezetek a nyilvánosságban megjelenésű ügyek

napirendre hozatalával, napirenden tartásával, és az ügyek értelmezési keretének (framing) alakításával, a közvélemény befolyásolásán keresztül gyakorolnak nyomást a (szak)politikai döntéshozatalra. Hipotézisünk szerint Olaszországban kimutatható ilyen stratégia, Magyarországon viszont ennek hatása elhanyagolható, a döntéshozatalt a szakmai egyeztetések értelmezési keretének befolyása és nem a közvélemény alakulása határozza meg döntően.

Magyarországi eredmények

GM-politika, szabályozás

A magyarországi GM politika alakulását két szabályozási területen tekintettük át.

1) A magyarországi GMO felhasználás szabályai 1996-98 között zajló előkészítés után 1998-ban készültek el. A géntechnológia tevékenységről az 1998. évi XXVII. törvény illetve a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Miniszter 1/1999. rendelete rendelkezik (a későbbi módosítást alább ismertetjük). A törvény meghozásakor viszonylag szigorú keretszabálynak számított. A törvény szerint minden géntechnológiai tevékenység engedélyköteles (GMO létrehozása, laboratórium felállítása, kibocsátás, forgalmazás, szállítás), kivéve a zárt rendszerű tudományos célú kísérleteket, amelyek csak bejelentési kötelezettsége alá esnek.

Az uniós jogharmonizáció keretében a 2002. évi LXVII. törvény szabályozása gyakorlatilag az EU szabályok átvételére szorítkozik, a kapcsolódó rendeletek gyakorlatilag engedélyezik a GMO tartalmú takarmányok behozatalát a nyomon követhetőség biztosítása mellett. Ugyanakkor a szántóföldi (ekkor még csak) kísérleti feltételek (például a pufferzóna mérete) az EU szabályozásnál továbbra is szigorúbbak maradtak.

A 2004-2006 között előkészített, a GMO-termények, hagyományos termények, és biotermények együtt termesztéséről szóló magyar szabályozást a 2006. évi CVII. törvény (az 1998-as szabályozás módosítása), illetve az ehhez kapcsolódó 86/2006. (XII. 23.) FVM rendelet tartalmazza. Az együtt termesztés esetében fajtától függően széles pufferzónákat ír elő, külön diplomához köti a GMO termesztést illetve a termesztés minden szakaszára szigorú

nyilvántartási rendszert vezet be, azaz rendkívüli mértékben bürokratizálja a GMO alkalmazását.

2) A hazai GM-szabályozás másik területe az EU területén engedélyezett GMO-felhasználás és az azzal szemben bejelentett tagállami védzáradékokkal kapcsolatos magyar álláspont. 2004-ban az Európai Bizottság engedélyezte a MON810 kukorica vonal több fajtájának fajtalistára vételét, illetve néhány termék forgalmazását. Amennyiben a Bizottság engedélyez egy GMO-t, akkor egyetlen tagállam sem tilthatja meg vagy korlátozhatja alkalmazását, kivéve ha az úgynevezett biztonsági védzáradékot alkalmazza. A lehetőséggel öt régi tagállam (Ausztria, Németország, Luxemburg, Franciaország, Görögország) és két új (Magyarország, Lengyelország) élt különböző átmeneti korlátozásokkal. A védzáradék alkalmazását a Bizottsággal szemben tudományosan igazolni kell. Amennyiben a Bizottság tanácsadó testülete nem fogadja el ezeket a tudományos eredményeket, a tagállamok minősített többségének kell elfogadnia - több fordulós eljárás keretében - a védzáradék fennmaradását, ellenkező esetben a Bizottság dönt.

A kukorica esetében leginkább érintett (mint a legnagyobb kukorica termesztő) Magyarország 2005 elején a MON810 kukoricamoly rezisztens kukorica vonalat nem engedélyezte. Azaz – a szabályozás fogalmaival - az összes ilyen leszármazású kukoricafajtával szemben alkalmazta a védzáradékokat.

A védzáradékok esetében Magyarország kétszeresen GM-kritikus álláspontot képviselt. Egyrészt ökológiai-természetvédelmi aggályait hangoztatva nem engedélyezte egy EU szinten engedélyezett fajtacsoport hazai termesztését. Másrészt az EU döntéshozatali rendszerében a védzáradékok fenntartásának egyik szószólója volt.

A magyarországi téma-azonosítások jellegzetességei

A hazai nyilvános vitákban a mezőgazdasági és környezetvédelmi-ökológiai témaazonosítás a jellemző. Ehhez a két domináns kerethez időnként az egészségügyi, fogyasztóvédelmi témaazonosítás kapcsolódik (szemben például a brit viták egészség- és fogyasztóvédelmi központúságával, vagy az olaszországi mezőgazdasági-élelmiszerbiztonsági olvasattal).

A *mezőgazdasági* témaazonosításon belül a felhasználás-párti érvek a GM-fajták előnyeit hangsúlyozzák, míg a mezőgazdasági (szántóföldi) felhasználás elleni legfontosabb érv az, hogy jelenleg az exportra termelő mezőgazdaság felleveőpiacainak döntő többségében megkövetelik a GMO-mentes régióból származó eredetet.

Az *ökológiai* témaazonosításon belül három fontosabb érv merül fel gyakran. A) A nyilvános vitákban a biodiverzitás / őshonos fajok egyediségének megőrzése, azaz a GMO szennyeződéstől való félelem az egyik visszatérő elem. B) Mind az interjúkban, mind a sajtóvitákban gyakran jelenik meg a toxint termelő növények környezeti kockázata, egyrészt a nem célszervezetekre (például moly helyett lepke, méh) másrészt a talajra, a talajban élő szervezetekre gyakorolt hatás. C) Az interjúkban az általános szinten mozgó nyilvános polémiákhoz képest erőteljesebben jelentkeznek a Pannon öko-régió konkrét sajátosságának hangsúlyozása, a hazai biodiverzitás értelmezése mint a MON810 kukoricavonallal kapcsolatos hatásvizsgálatok egyik sarkalatos alapfeltevése („ami Ameriában esetleg működik, az itt veszélyt jelenthet”).

Az *interjúkban* két további témaazonosítás erősödik fel, jelenik meg többször és hangsúlyosan. Az egyik ilyen a *tudományos kutatás*, a kutatás szabadságával, ellehetetlenítésével kapcsolatos témakör, amely mind pro-, mind anti-GMO felhasználás érveket tartalmaz. (pl. cégek nem biztosítanak vetőmagot hatásvizsgálathoz; a szakmai érveket egyes csoportok átpolitizálják, stb.). Ki kell emelni azt a fontos eredményt, hogy a hazai diskurzusokban, egyetlen egy interjúalanynál sem merült fel a tudományos megismerés legitimitásának kérdése, nem jelenik meg a tudomány módszernek "trónfosztásának" igénye - ellentétben egyes európai vagy amerikai GM-kritikus érvelésekkel. A tudományos eredményeken alapuló szakmai érvelés mindegyik diskurzusban kiemelt fontosságú, nélkülözhetetlen. Feltűnő a tudósok tisztelete mindegyik diskurzusban: visszatérő elem a "tanár úr", a "professzor", a

"nemzetközileg elismert kutató" állandó jelzőként való használata. Ugyanakkor ez nem feltétlenül zárja ki egyes konkrét kutatók, módszerek vagy vizsgálati eredmények akár teljes diszkreditálását, vagy legalábbis az erre irányuló kísérleteket.

A másik interjúkban megjelenő témaazonosítás a GM-politikát az *Európai Unió* (a Bizottság) és a tagállamok kérdéskörébe (is) helyezi, azaz a GM vitát a tagállami szuverenitás körüli vitának, szakdiplomáciai kérdésnek is azonosítja. Ez utal arra a tényre, hogy a tagállami védzáradékok ügyében számos - egyébként a GM kérdésben semleges álláspontú - állam a GM kritikus tagállamok oldalára állt, kifejezetten a szuverenitás védelmére hivatkozva.

Mind az interjúkban, mind a vizsgált sajtóanyagokban ritkán jelenik meg az *egészségügyi-élelmiszerbiztonsági* vonzat (például allergia, mint kockázat), a *fogyasztóvédelem*. Ugyanakkor a fogyasztók tájékoztatása, a fogyasztói attitűdök figyelembe vételének megítélése fontos diskurzus tagoló alapelv.

A többi témaazonosítás elemei általában megjelennek az alább elemzendő két komplex diskurzusban. Ugyanakkor a hazai diskurzusokból szinte teljesen hiányzik az angolszász és olasz vitákban is jelen lévő, vallási-teológia ("playing God") témaazonosítás: ez a keret csak úgy jelenik meg, hogy elhatárolódnak tőle az interjúalanyok.

A főbb kimutatható diskurzusok

Kutatásunk során összességében öt nagyobb, egymástól egyértelműen elkülönülő diskurzust sikerült elkülönítenünk és elemeznünk.

1. Fundamentalista pro-GMO diskurzus

A GMO-felhasználás párti diskurzus ismeretelmélet alapja, hogy megfelelő mennyiségű tudományos ismeret áll rendelkezésre a GMO-król és azok alkalmazásáról. Az (ön)kritika nélküli diskurzus értékpremisszájában és fogalomhasználatában visszatérő elem a "fejlődés", a jövőorientáltság, a technológia optimizmus. Kiemelten fontos, hogy nem tesz különbséget a tudományos eredmény és annak felhasználása között: az igazolt tudományos ismeret

alkalmazása kikerülhetetlen szükségletként jelenik meg. Hol hangsúlyosabban, hol kevésbé, de megkérdőjelezi a politika (állam) szabályozó jogosultságát, és időnként megjelenik benne a gazdasági szabadság fontossága, a piaci verseny elsődlegessége.

Témaazonosításában döntő a mezőgazdasági és a tudományos kutatás szabadságát, fontosságát hangsúlyozó elem. Emellett a környezeti-ökológia téma jelenik meg hangsúlyosan. A mezőgazdasági érvelésen belül döntő a géntechnológia hasznának hangsúlyozása: a) magasabb terményátlag, b) kártevő-védelem kialakítása, így kevesebb növényvédő szer használatának lehetősége, d) növényvédő szer rezisztens tulajdonságok kialakítása, így a totális permetezés lehetősége, e) jobb minőségű, tulajdonságú termények kifejlesztése. A diskurzusban hangsúlyosan jelenik meg a géntechnológiai kutatások innovativitása. Ez a diskurzus jellemzően bagatellizálja a környezeti problémákat.

A stílus: diszkreditáló, sokszor lekezelő. Visszatérő elem más kutatók és más szakpolitikai szereplők szakmai kompetenciájának megkérdőjelezése. Jellemző a szakszavak használata, a szakmaiság hangsúlyozása. Ugyanakkor legalább ennyire jellemző a szalmabáb érvelés és a hamis analógiák használata (pápai tévedhetetlenség, ludditák).

Néhány géntechnológus kutatóra és kevés géntechnológiai cégképviselőre jellemző diskurzus.

2. Kockázat-elfogadó, technológia-optimista pro-GMO diskurzus

E diskurzus központi ismeretelméleti és etikai alapja a kontrollálhatóságba vetett hit és a szabályozási és ellenőrzési rendszer szükségszerűsége. A géntechnológiával és általában a technológiai-tudományos fejlődéssel kapcsolatban optimista. A fundamentalista GM-párti diskurzussal szemben hangsúlyosan elismeri a tudományos eredmények és azok alkalmazásának különbségét. Szintén hangsúlyos e diskurzusban, hogy a technológia alkalmazásának lehetnek előnyei és hátrányai, de a kockázatokat megfelelő kontrollvizsgálatokkal, ellenőrzési rendszerrel kiküszöbölhetőnek tartja. Hangsúlyosan megjelenik ebben az érvelésben, hogy a mezőgazdasági géntechnológia, azon belül is a kukoricamoly-rezisztens kukorica kifejlesztése csak egy nagyon szűk terület.

A mezőgazdasági témaazonosítás mellett hangsúlyos mind a környezeti kockázatok, mind az egészségügyi kockázatok esetleges előfordulásának elismerése, de azok kezelhetőségének hangsúlyozása. Egyes témaazonosításokon belül nyitott az ellenérvek felé.

A stílus visszafogott, ugyanakkor viszonylag merev. Jellemző a szakmai terminus technikumok, szakszavak használata.

Több géntechnológus kutatóra, néhány géntechnológiai cégképviselőre és mezőgazdasági érdekvédőre, valamint néhány szakhatósági munkatársra jellemző diskurzus.

3. Kockázat-hangsúlyozó, GMO-szkeptikus komplex diskurzus

A következő jól elkülöníthető érvrendszer komplex. Központi eleme minden ezzel a diskurzussal élő interjúalany esetében a technológia kapcsán kockázatok lehetőségének kiemelése és az óvatosság, az elővigyázatosság elvének hangsúlyozása.

E diskurzus komplex témaazonosítású. Domináns a környezeti és mezőgazdasági témaazonosítás, de nagyon hangsúlyosan megjelenik benne a tudományos kutatás, tudománypolitikai kérdésköre is. E hármon túl legalább egy-két témaazonosítás és az azon belüli érvek ismertetése jellemző. Azaz a diskurzus kiemelendő jellegzetessége a széles kitekintés. A vallási-teológiai témaazonosítás kivételével az összes témakör megjelenik a diskurzusban.

Az e diskurzusba tartozó alanyok általában, általánosságban köztes "se nem pro, se nem anti" álláspontot képviselnek. Ugyanakkor az szinte minden esetben jellemző, hogy azon a témaazonosításon vagy ügyön belül, ami az alany szakterülete, vagy aminek vitájában erősebben érintett, az álláspont az anti-GMO diskurzushoz közelít. Azaz adott témaazonosításon belül a fundamentalista pro-GMO érvrendszer taszítja az egyébként semleges álláspontú, de kritikus résztvevőket! Jellemző fordulat, hogy a GMO jó megoldást jelent más területeken, de az alany speciális szakterületén nem elfogadható.

Paradigmatikus vonása e skeptikus diskurzusnak az időtényező hangsúlyozása. E szerint a technológia felfedezése vagy alkalmazása óta még nem telt el elég idő, hogy az előnyökről és hátrányokról megbizonyosodhassunk. Elsősorban a környezeti témaazonosításon belül

hangsúlyozzák a visszafordíthatatlanságot, és alapvető etikai premisszája az óvatosság elvének hangsúlyozása. Legalább ennyire jellemző a technológia-történet ismeretéből fakadó szkepszis: az innovatív szemlélettel szemben hangsúlyosan megjelenik az a feltételezés, hogy minden új technológia csak korlátozottan hozhat hasznot, nem csodaszer. Az időtényező hangsúlyozása azért is érdekes, mert sokkal erősebb, mint a GMO használatát markánsabban ellenző diskurzusban. Visszatérő elem néhány, az elővigyázatosság elvének hiányát szemléltető analógia használata (DDT, Contergan, besugárzás-technológia).

Fontos elem a diskurzusban az önkép hangsúlyozása, a beszélő pozicionálása: visszatérő elem, hogy az alany "semleges", "se nem pro, se nem anti" állásponton van. Ugyanakkor a beszéd stílusában, a nyelvhasználatban számos esetben közelebb áll a markáns ellenzőkhöz: gyakoribb a becézés az ellenzők irányába és a személytelenítés a GMO-pártiak irányába: "Szeged, Gödöllő, Martonvásár". Ez tükröződik néhány esetben egy-egy konkrét ügyben vagy egy-egy témán belül a mi-ők szemben állítása is.

E diskurzusban is jellemző a szakszavak használata. Legalább ennyire jellemző azonban az irónia vagy a szkeptikus érvelés megjelenése is.

Hatósági és minisztériumi szakemberek, tisztviselők, mezőgazdasági és ökológiai kutatók egyaránt használják ezt a komplex diskurzust.

4. Anti-GMO komplex diskurzus

A fentebb tárgyalt kockázathangsúlyozó, de hangsúlyozottan köztes állásponhoz képest e diskurzus markánsabban elemzi a géntechnológia használatát egyes területeken. Ki kell emelni, hogy a diskurzus központi eleme a tudományos eredményekre alapozott érvelés, s a nem a géntechnológiai egészét, hanem annak egyes módszereit, illetve alkalmazási területeit támadja hangsúlyosan.

Témazonosítása komplex: domináns a környezeti fenntartások hangsúlyozása, de hangsúlyosan jelentkezik a mezőgazdasági érdekekre való hivatkozás, valamint a legkülönbözőbb gazdasági-társadalmi-etikai kérdések felvetése egyaránt. Erős a technológia

kiforratlanságának hangsúlyozása. Szintén kiemelendő elem a demokratikus önrendelkezés, a fogyasztók szabadságának védelme, azaz a nem szakértők érdekeinek képviselése.

A stílusra jellemzőbb a hétköznapiabb fogalmazás.

Környezetvédő és fogyasztóvédő civil szervezetekre, egyes biogazdálkodókra és ökológusokra jellemző diskurzus.

5. Mezőgazdasági érdek-központú anti-GMO diskurzus

Egyértelműen kimutatható egy olyan diskurzus, ami a géntechnológia mezőgazdasági alkalmazása ellen foglal állást. E diskurzusban központi elem a GM politika leszűkítése a mezőgazdasági felhasználás kérdésére, és ezen belül a hazai mezőgazdaság érdekeire fókuszál.

Az érvelés legfontosabb fundamentuma: a hazai mezőgazdaság döntően exportra termel és a felvevőpiacon - a fogyasztói ellenállás miatt - megkövetelik a GM-mentes régióból származó eredetigazolást, ezért mezőgazdasági szempontból, azaz a szabadföldi termesztés szempontjából Magyarország GM-mentes státuszát fent kell tartani. Ennél radikálisabb álláspont az, hogy egyáltalán nincs olyan érv vagy tudományos eredmény, amely a genetikailag módosított haszonnövények magyarországi bevezetése mellett szólna.

Az esetleges környezeti vagy egészségügyi hatások e fenti mezőgazdasági érdekek tükrében jelentkeznek: pollenszennyezés okozta károk, a nem célszervezetekre gyakorolt hatás. Más témaazonosítások is felmerülnek (például harmadik világbeli éhezés, fogyasztói tájékoztatás), de csak marginálisan.

A szakszavak használata kevésbé jellemzőbb, hétköznapiabb a nyelvhasználat

A főbb hipotézisek, magyarázó modellek alátámasztása, cáfolata

Diskurzus-koalíció

A nyilvános megnyilatkozások alapján kutatási hipotézisünkben a hazai GM-politika esetében egy egységes mezőgazdasági-környezetvédelmi tematikájú, GMO-felhasználás ellenes diskurzus koalíció meglétét feltételeztük. Az interjúk elemzése alapján azonban arra a következtetésre jutottunk, hogy csak részben jött létre ilyen egységes érvrendszer; egy konkrét esetben azonban egyértelműen jelen van egy komplex homogén érvrendszer.

Mint fentebb bemutattuk, sem a GMO-felhasználást támogató, sem azzal szemben fenntartásokat hangoztató diskurzusok nem alkotnak egységes szakpolitika érvrendszert, ugyanakkor a különböző diskurzusok között számos kapcsolódási pont alakult ki.

A "kockázathangsúlyozó, GMO-szkeptikus komplex diskurzus" és az "anti-GMO komplex diskurzus" között a legfontosabb kapcsolódási pontok:

- az összességében se pro, se kontra állásponton lévők egyes témaazonosításokon belül markáns GM felhasználás elleni érveket fogalmazznak meg, így részben részesei az anti-GM diskurzusnak
- Pusztai Árpád mint kutató, és az ő kutatási eredménye kapcsán kialakult, a tudományos szabadság korlátozásaként értelmezett ügy (nagy-britanniai botrány) mindkét diskurzusban visszatérő elem, hivatkozási alap
- közös és visszatérő analógia a DDT alkalmazása
- MON810 kukorica vonal esetében az érvrendszerek és az álláspont mind a kockázathangsúlyozó, GMO-szkeptikus komplex diskurzus", mind a "anti-GMO komplex diskurzus", mind a "mezőgazdasági érdek központú anti-GMO" diskurzus esetében azonos, azonban a semlegesek nagyon erőteljesen hangsúlyozzák, hogy a MON810 ügyét és a géntechnológiai egészét semmi esetre sem szabad összemenni, míg a másik két diskurzusban a moly-rezisztens kukorica ügye ideáltípusként jelenik meg.

Az "anti-GMO komplex diskurzus" tekinthető leginkább környezetvédő-biogazda-ökológiai-fogyasztóvédő diskurzus-koalíciónak, amely jelentősen épít a mezőgazdasági érdekekkel kapcsolatos érvekre. Ugyanakkor a "mezőgazdasági érdekközpontú anti-GMO" diskurzus egyértelműen leválasztható erről. Míg a komplex, környezeti témákat is nagyon hangsúlyozó diskurzusban erőteljes a mezőgazdasági érvrendszer, addig a mezőgazdasági érvrendszer

kevésbé épít környezetvédelmi, fogyasztóvédelmi érvekre. Azaz az érvrendszer átvétele asszimetrikus.

Legitimációs és delegitimációs tendenciák, gyakorlatok

A legitim és nem legitim érvek közötti határmegvonásra, delegitimáló, diszkreditáló illetve legitimáló stratégiára számos érvelés típus rekonstruálható az elemzett interjúkban.

Az egyik jelentős határmegvonás a szakmai, tényszerű és az ideológiai, hitbéli meggyőződés közötti határvonal meghúzása. A szakmaiság elismerésének több fokozata van: a GMO felhasználáspárti érvelés egyik központi eleme a GMO felhasználásával szemben felszólalók szakmai kompetenciájának megkérdőjelezése. Az ellenzők oldalán hasonló diszkreditáló érv a géntechnológusok anyagi érdekeltségének feltételezése, és ezáltal kutatási eredményeik hitelességének kétségbe vonása.

Szintén fontos és visszatérő határmegvonás az egyébként respektált érvek esetében az EU-kereteknek való megfelelés, valamint a reális finanszírozás számonkérése és ez alapján az érv elvetése (például hatásvizsgálatok esetében).

Diskurzus-váltás

Az érvrendszerek váltása leginkább azzal mutatható ki a hazai szintéren, hogy a két komplex diskurzus érvrendszere bővül. A sajtó-megnyilatkozások (ide tartoznak a mozgalmak oldalán a média-akciók) és a döntés előkészítő véleményezésekben használt szakmai érvrendszerek között - a közegtől függően - van átmenet ugyanakkor ez inkább stílusbeli különbség, mintsem "többnyelvűség".

A politikai lehetőségek rendszere

A politikai keretfeltétel rendszer kinyílásának hipotézisét, mint a hazai GM-politikai alakítását magyarázó tényezőt el kell vetnünk, ugyanakkor a politikai lehetőségek nyitottabbá válása és ezáltal egyes mozgalmak szerepének felértékelődése kimutatható. A politikai keretfeltétel-

rendszer változása önmagában nem magyarázó tényező, mert a szabályozás kezdeményezésében és főbb irányainak meghatározásában az európai szabályozás hatása, a szakpolitikai igazgatás óvatossága (előrelátása a szabályozás szükségességére), a környezetvédelmi és a mezőgazdasági tárca dominanciája, és az akadémia szféra szakértői vitájának hatása erősebbnek tűnik a külső szereplők megjelenéséhez képest, annak ellenére, hogy zöld mozgalmak hangsúlyosan jelen voltak a szabályozás alakításában mindvégig. A környezetvédő mozgalmak szakértői mozgósítása (ökológusok delegálása, a környezeti hatásvizsgálatok iránti közpolitikai igény felerősítése) kiemelendő, hiszen a társadalmi mozgalmak stratégiai értelmezését erősíti meg, szemben az olaszországi identitáspolitikai eredményekkel (és összhangban az hazai civil társadalom vizsgálatokkal).

Ugyanakkor a politikai keretfeltétel rendszer vizsgálata alapján kiemelendő, hogy a GM politika alakítása a viszonylag nyitottabb döntéshozatali folyamatok közé tartozik. A környezetvédelmi mozgalmak 1997-2002 között már jelen vannak ebben, míg a hagyományos (azaz a más mezőgazdasági témájú érdekegyeztetésben rutinszerűen részt vevő) mezőgazdasági érdekvédelmi szervezetek csak később gyakorolnak hatást a döntéshozatalra. A zöld szervezetek azóta is hangsúlyosan jelen vannak a döntéselőkészítő testületekben, fórumokban.

Mindezek kapcsán el kell vetnünk azt a realista - és az interjúalanyok egy részénél is megjelenő - olvasatot, miszerint a mezőgazdasági érdekek mentén fellépő lobbik határozták volna meg a GM politika alakulását, hisz a szakpolitikai keretek kijelölése, a környezeti-mezőgazdasági olvasat időben megelőzte ezen érdekek felismerését és megjelenését.

Közvélemény-alakítás

A közvélemény GM-politika befolyásoló tényező szerepét a magyarországi viszonylatokban gyengének kell tekintenünk. A hazai közvélemény-kutatások szerint a lakosság átlagosan kevésbé tekinthető aggódónak, ugyanakkor a válaszadók a két szélső érték körül csoportosulnak, az egyáltalán nem aggódók és a nagyon aggódók egyaránt a lakosság a lakosság harmadát-negyedét teszik ki. Azaz a politikai döntéshozatalon a hazai közvélemény részéről nem volt tapasztalható erős nyomás a szigorú GM politikai kialakítására. A hazai nyilvános sajtóviták is általában fáziskésésben, a döntéshozatali eljárások befejező szakaszában, gyakran utólag folytak le.

Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk társadalmi mozgalmak transznacionális, közvetett hatásáról. A közvéleményen keresztül ez jelentősen hat a hazai GM-politikára, hisz a nyugat-európai fogyasztók GM-ellenességének, így a GM-termények iránti alacsony kereslet kialakításában jelentős szerepet játszottak e mozgalmak.

Ha azonban nem társadalmi mozgalmak szempontját és a szélesebb nyilvánosságot tekintjük, hanem a szakmai diskurzusokat és a szűkebb, középszintű nyilvánosságot, akkor a közvélemény-alkítás jelensége nem elhanyagolható. Mind közpolitikai, mind akadémiai szempontból kiemelendő, hogy a GM szabályozásban már a mezőgazdasági érdekek vizsgálata előtt megjelenik a környezeti hatásvizsgálatok iránti fokozott igény, azaz az ügy ökológiai olvasata.

Olaszországi eredmények

A GM-politika története, szabályozása

Olaszországban a GMO fogalma szinte ismeretlen volt a szélesebb társadalmi rétegek számára 1996-ig. Sem a GMO-szabályozásról, sem a GMO környezeti vagy a társadalmi hatásairól nyilvános vita nem folyt. A problémát szűkebb szakmai fórumokon vitatták meg, elsősorban az érdekelt kutatócsoportok és kereskedelmi lobbicsoportok részvételével. A téma médiacoverage is elenyésző maradt, gyakorlatilag olyan látványos nemzetközi méretű civil megmozdulásokra korlátozódott, mint az Egyesült Államokból érkező Monsanto GM-szója import elleni Greenpeace-akció 1996 novemberében.

1999-ig a GMO vita a szűkebb szakmai fórumokról egyre inkább kikerült a szélesebb társadalmi viták terébe, és megkezdődött az álláspontok polarizálódása, a társadalmi csoportok érdekeinek és diskurzusainak igazodása. Kezdetét vette egy széles GMO-ellenes koalíció megalakulása agrárszervezetek, hagyományos és biotermelők, zöld és fogyasztóvédő civil szervezetek részvételével.

2000 éve főként a témával kapcsolatos regionális autonómiák kifejeződésével jellemezhető. Elsőként lehettünk tanúi a GM-mentes övezeteket kialakító régió szintű helyi szabályozási eljárások alkalmazásának (Regione Lazio, Regione Friuli-Venezia Giulia), amely a GMO-szabályozás komplex kérdését a demokrácia és a legitimitás fogalmaival tette bonyolultabbá, illetve a GMO problematikát a nemzetek feletti és alatti kormányzati szintek hatásköri konfliktusainak dinamikájába helyezte.

2000 májusában a GMO-val kapcsolatos ellenérzések elsőként jelentek meg az utcai politizálásban Olaszországban, amikor a genovai nemzetközi biotechnológiai szakmai kiállítást (Tebio) egy civil szervezetek által vezetett több ezer fős utcai demonstráció zavarta meg. Az esemény a médián keresztül az „Olasz Seattle” néven vált ismertté, amely amerikai elődjéhez híven a társadalmi indulatok és a heves ellenállás jegyében zajlott, és kisebb erőszakos eseményektől sem volt mentes. A hírverés kapcsán a GMO fogalma rövid idő leforgása alatt bekerült az olasz köztudatba, és a nyilvános társadalmi vitán túl a mindennapi közbeszéd szerves részévé vált.

Európai Unió tagország lévén, az olasz GMO-szabályozás szorosan követte az Unió szabályozás lépcsőit, amely a GMO politika és nyilvános vita időbeli tematikáját is nagyban meghatározta. Az első fontos csata a GM származékot tartalmazó takarmánynövények kereskedelmi forgalomba hozatala körül zajlott. A GMO-k kereskedelmi engedélyeztetési folyamatának döntési hatásköre Olaszországban az Istituto Superiore di Sanità kezébe került. 1999 decemberében az intézet hét GM-nyersanyagot összeférhetetlennek minősített a „substantial equivalence” Unió követelménye alapján (EC 258/97). Ennek hatására az első jelentős GMO-ellenes intézkedést Giuliano Amato rendelte el a 2000-ben kiadott „Decreto Amato” kormányrendelettel, amely négy GM kukorica fajtának a forgalomba hozatalát tiltotta meg. A „védzáradék” alkalmazását az elégtelen környezeti hatásvizsgálattal indokolta a rendelet. A védzáradék aktusával Olaszország beállt az egyes termékekre GM-moratóriumot hirdető európai országok sorába. Bizonyíték hiányában azonban 2004-ben a kormánynak vissza kellett vonnia a védzáradékot.

2001-ben Pecoraro Scanio, fölművelés-ügyi miniszter rendeletet adott ki a szántóföldi kísérletek teljes beszüntetéséről, annak ellenére, hogy korábban hatályos jogszabály engedélyezte a kísérleteket. A rendelet az olasz tudósközösség tiltakozásához vezetett. A tudományos kutatók nyilatkozataikban és demonstrációikban a tudományos szabadság elvére hivatkoztak és a technológiai fejlődés szükségszerűségét hangsúlyozták.

Az olasz kormány 2004-es kormányrendelete nyomán a 2005/5-ös törvény született a koegzisztencia nemzeti szintű szabályozásról, amely irányelveket tartalmaz a GMO termények és a GMO-mentes kultúrák együttélésére nézve. Marche Régió az Alkotmánybíróságon támadta meg a fenti törvényt a következő indoklással. Az Olasz Alkotmány §117-es paragrafusa szerint a mezőgazdasági szabályozás a régiók kizárólagos hatásköre alá tartozik, a helyi autonómia elve alapján. A törvény ennek alapján alkotmányellenesnek minősült. Jelenleg a Koegzisztencia Bizottság, amely egy régió-közi egyeztető tanács, kormánydelegáltak és civil szervezetek részvételével készíti elő az új koegzisztencia törvényt. Közös irányelveket dolgoznak ki a régió-szintű szabályozás hatályba léptetéséhez: ez a tervezet jelenleg is készül.

A 2003-ban alakult „ItaliaEuropa - Liberi da OGM” (GMO-Mentes Olaszországért és Európáért) nagykoalíció országos szinten tömöríti a GMO-ellenes legfontosabb társadalmi

szervezeteket az együttes nemzeti és nemzetközi fellépés céljára. Tagjai között szerepelnek az ország legfontosabb agrárszervezetei, fogyasztóvédő csoportok, kis- és középállakozók szervezete, termelősövetkezetek, kereskedelmi és elosztó szervezeteket, környezetvédő civil szervezetek, tudósok és kutatók csoportjai, valamint helyi és regionális szintű önkormányzatok.

A mozgalom legkiemelkedőbb tevékenységeként, 2007 szeptember 15 – november 15 között nemzeti konzultációra került sor a „a GMO és az olasz agrár- és élelmiszer fejlődés modellje” témában. Alapvető célja az volt, hogy elindítsa a nemzeti konzultációs folyamatot a GM élelmiszerekkel kapcsolatos tudományos információkról és kulturális tudásról, valamint szélesebb társadalmi rétegeket bevonva a GM-politizálásba a részvételi demokrácia modelljét átültesse a gyakorlatba és hozzájáruljon a témával kapcsolatos társadalmi szolidaritáshoz. A konzultációs folyamat legfőbb eredménye az a 3,6 millió aláírás, amelyben az olasz társadalom jelentős része letette a voksát a GMO-mentes olasz agrár- és élelmiszerpolitikáért.

Hogyan viszonyul az olasz népesség a GMO-t tartalmazó élelmiszerekhez? A közvéleménykutatásokat követve 2002-től 2006-ig egyértelműen kimutatható a genetikailag módosított összetevőt tartalmazó élelmiszerekkel kapcsolatos fenntartások növekedése és az egyre erősebb elutasító attitűd. A 2002-es Eurobarométer kutatás alapján minden második olasz utasítja el a genetikailag módosított élelmiszerek fogyasztását. Egy 2003-as (Coldiretti-Ipso) kutatás szerint az olaszok 13% vásárolna csak GM-élelmiszert, de kizárólag jelentős árcsökkenés fejében. A népesség 53%-a olcsón sem hajlandó GM származékot tartalmazó élelmiszert vásárolni. 71%-uk tudja úgy, hogy a GMO-val kapcsolatos tudományos eredmények elégtelenek, így nem lehet egyértelműen kizárni azok veszélyességét. 2005-ben (Coldiretti-Ipso) tovább nő a bio (+6%) és a GM-mentes (+9%) élelmiszereket vásárolók száma, amely vásárlási szokás az iskolai végzettség növekedésével egyenes arányban van. Ugyanakkor az olaszok 70%-a van azon a véleményen, miszerint a GM-termékek károsak az egészségre, és 80%-uk szerint kevésbé egészségesek és kevésbé táplálóak a hagyományos élelmiszereknél.

Az olaszországi téma-azonosítás jellegzetességei

Az Olaszországban domináns GMO-ellenes diskurzusok egy nagyobb meta-diskurzusba illeszkednek. Ez a meta-diskurzus az olasz társadalmi fejlődés irányát mint "sajátos kulturális-gazdasági modellt" jellemzi. Az irányzat a neoliberais kapitalista termelés és kereskedelem alternatíváját keresi, és a hagyományos termelés módokat kívánja átmenteni a globális korszakba. Ez a diskurzus a modern globális kor kihívásaira érzékeny, ökológiailag és szociálisan fenntartható, de ugyanakkor a mediterrán kultúra gyökereihez visszanyúló gazdasági-társadalmi rendszert kíván előmozdítani. A túlélés forrását a hagyományos értékek újrafelfedezésében és jelenkori adaptációjában találja meg. Ennek a társadalmi vízióknak az élelmiszer termelési-, kereskedelmi-, és fogyasztói láncolatának a fenntartható ideálja a következő elemekből épül fel. Kis-, és középtermelők szövetkezetei az ökológiailag és társadalmilag fenntartható hagyományos és biogazdálkodással termelik a helyileg hagyományos magvakat és más terményeket (prodotti tipici, DOC, DOP, IGP); az így előállított nyersanyagok a helyi kereskedelmi hálózatokon (filiera corta) keresztül jutnak el a termelőkhez és fogyasztókhoz, akik minőségi helyi alapanyagokból generációkon át megőrzött kulturális hagyományok alapján készítik el az egészséges mindennapi táplálékot (Slow Food, Made in Italy). Hogy a fent leírt társadalmi rendszer mennyiben megvalósítható, mennyiben képes az önfenntartásra, és mennyire képes a globális piaci viszonyok között versenyben maradni, az az olasz társadalom egyik legfontosabb kihívásaként merül fel.

A főbb kimutatható diskurzusok

1. Fundamentalista pro-GMO diskurzus

Ez a diskurzus az olasz pro-GMO biotech kutatók beszédmódját jellemzi, illetve részben közel áll a gazdasági minisztérium álláspontjához. A diskurzus teljes egészében megfelel a Magyarországon is jellemző fundamentalista pro-GMO diskurzusnak, így nem igényel külön jellemzést. Különbség a diskurzus politikai szerepében lehet fel, ugyanis az olasz közéletben egyáltalán nem domináns a pro-GMO diskurzus. Kivételt képez az ezredforduló körül zajló tudományos kutatás szabadságáért zajló tüntetések sorozata. A diskurzus szerepe annyira marginális a jelenlegi olasz GMO politikában, hogy a GM-kutatók teljesen ellehetetlenítve érzik magukat külföldi, főleg angolszász kollégáikhoz képest, és gyakran az

emigráció kényszerét említik a „babonás közvéleménytől uralt konzervatív fejlődésképtelen Olaszországból.”

2. Az „élelmiszer-szuverenitás” GMO-ellenes diskurzusa

Az „élelmiszer-szuverenitás” (food sovereignty) fogalma a Via Campesina nemzetközi agrármozgalomból származik, és az 1996-os World Food Summit alatt vált a nyilvános viták részévé. Az élelmiszer-szuverenitás az országok és régiók saját agrárpolitikájuk és élelmiszerpolitikájuk feletti önrendelkezés igényét fejezi ki. A fejlődő országokban az élelmiszer-szuverenitás elve elsősorban helyi piacokra való termelésben és ezen keresztül az éhezés megakadályozásában játszik mozgósító szerepet. Ezen túl fontos a szegények földhöz juttatásában, a vetőmagokhoz való ingyenes hozzáférés és közjavakká nyilvánításában, és a GM-magok monopóliuma elleni összefogásban.

A fejlett országokban a farmerek termelési autonómiáját fejezi ki, a fogyasztók szabad élelmiszerválasztását, és az eredetükkel kapcsolatos információhoz való hozzáférés jogát. Ezen túl fontos érvként merül fel az olcsó harmadik világbeli élelmiszer-dömping elleni protekciós politikai érvelésben. A GMO élelmiszerek elleni „kereskedelmi háborúban” pozitívabb konnotációval kerül elő, miszerint az Európai Uniónak és tagországainak joga van önrendelkezni arról, hogy mit termeljenek a tagállamok szántóföldjein, és milyen étel kerüljön az állampolgárok asztalára. Az olasz kontextusban az élelmiszer-szuverenitáshoz való jog összekapcsolódik az olasz kultúra GM termények hatására való elszegényesedésével.

Az élelmiszer-szuverenitás fogalmát a fent leírt és széles körben elterjedt fogalomnál valamivel tágabb értelemben használjuk. Az élelmiszer-szuverenitás diskurzusa alatt több normatív alapfeltevés és tematika viszonylag koherens fogalmi összekapcsolása értendő. Az élelmiszerekkel kapcsolatos önrendelkezés, a termékekkel kapcsolatos információhoz való jog és egyéni választás lehetősége (címkézés), az előállítási technológiával kapcsolatos ismeretek hozzáférése (élelmiszerbiztonság és információs jogok), a GMO-val kapcsolatos politikai döntéshozatali részvétel (részvételi demokrácia, aktív állampolgárság), és a települések, tartományok és régiók GMO-val kapcsolatos önrendelkezése (helyi autonómia) gyakran kapcsolódnak össze a beszédmódokban, ezért közös diskurzust alkotnak.

3. Az olasz „gasztro-kulturális identitás” GMO-ellenes diskurzusa

Az olasz kultúrára jellemző a mondás miszerint az étel olyan nyelv, amelyen keresztül az ember a természethez, saját társadalmához és más kultúrákhoz való viszonya fejeződik ki. Talán a világon a legismertebb és a legnépszerűbb az olasz konyha, de vajon létezik-e olasz gasztronómiai kultúra? Olaszország gasztronómiai hagyománya leginkább a sokféle helyi jellegzetességen keresztül jellemezhető, aminek kettős magyarázata van: történeti és földrajzi. Egyrészt 150 évvel ezelőttig az Appenin félsziget sok kis királyságra, hercegségre és városállamra bomlott, amelyek viszonylag zárt gazdasági és kulturális egységeket alkottak. Ez a gasztronómiai hagyományok sokféleségének az egyik forrása. Másrészt az ország az északi hegyektől, a zöld síkságokon át a déli szárazabb sziklás hegyvidékekig terjed. A csapadék is egyenetlenül oszlik meg a tengerparttól a szárazföld belsejéig. Mindez mérhetetlenül sokféle klimatikus térségnek ad otthont, és sokféle állat-, és növénykultúra fejlődésének kedvezett. Ez a kettősség vezetett a regionális, és lokális termelési és főzési szokások kialakulásához. A tipikus helyi termékek és ételek listája végeérhetetlen, de egy valami közösen olasz bennük: a minőségre és a helyi hagyományra fektetett hangsúly.

A helyi étkezési kultúra és a lokálisan jellegzetes termékek az olasz kulturális identitás egyik alappillére alkotják. A GM-élelmiszerek éppen ennek a sokféleségnek és minőségi termelésnek képezik az ellenpontját a közbeszédben. Így a GMO alkalmazása egyenesen az olasz nemzeti identitást fenyegeti. Míg a minőség, sokféleség és kistermelés jellegzetesen olasz jelzők, a GMO a homogenitás, a monokultúra és az egészségkárosító mellékhatások fogalmaival társul. Amikor az interjúalanyok a GMO mezőgazdasági termelésre való hatását taglalják, az a gazdasági veszteség csak másodlagos érdek annak ellenére, hogy a minőségi élelmiszer-export és a gasztronómiai turizmus fontos jövedelemforrások az olasz nemzetgazdaságban. Mégis az olaszok elsősorban a „főzés és étkezés olasz módra” kultúráját féltik. Ezen kívül a GMO élelmiszerek elterjedésének hatásaként az idegenektől való függőség problémáját és a ételminőség és élelmiszerbiztonság romlását említik. A GMO 'idegen elem' az olasz élelmiszerkultúrában, és elterjedése a hagyományos kultúra elszegényedéséhez vezetne e diskurzus érvrendszere szerint.

Amíg GM-szója vagy GM-kukorica termények bevezetése volt a tét, és a GMO főként állati eledelként került szóba, a szabályozási és engedélyeztetési viták viszonylag szűk körű szakmai és politikai fórumokon zajlottak. A GM-búza (Roundup Ready, Monsanto 2004) hírével azonban a GMO fogalma a mindennapok közelségébe került, és a vita egy csapásra a társadalmi indulatok keresztútjába került.

A biotermelők (AIAB, AMAB), agrárszervezetek (Coldiretti, CIA), a hagyományos olasz élelmiszergyártók (Barilla, Parmalat), kereskedők (COOP), a helyi jellegzetességű termékek termelői és kereskedői, a fogyasztóvédők (Codacon), és a fogyasztók tömegei mind egy nyelvet beszélnek, amely az olasz identitás jellegzetes minőségi és helyi gasztronómiai kultúrájához kapcsolódik. A diskurzus főbb tematikus elemei a hagyományos-, és biogazdálkodás támogatása, a helyi jellegzetességű termékek védelme (DOC, DOP, IGP, Made in Italy), a kistermelők és kiskereskedők védelme, a „slow food”, valamint az ételekkel kapcsolatos jellegzetesen olasz regionális és helyi identitások és termelési és főzési hagyományok megőrzése a jövő generációk számára.

A főbb hipotézisek, magyarázó modellek alátámasztása, cáfolata

Az elmúlt évtizedben az olasz GMO-ellenes társadalmi mozgalom játszotta a legfontosabb szerepet a GMO-politika és szabályozás alakulásában. Sikere elsősorban a széles és szinte egyhangúan GMO-ellenes társadalmi támogatottságának köszönhető. Ehhez azonban hozzájárul a mozgalom *nagykoalíciós stratégiája*, a termelők, feldolgozók, kereskedő, fogyasztók és környezetvédők együttes fellépése kampányok és állásfoglalások formájában, valamint a tömegdemonstrációkra épülő utcai politizálás és a szakmai egyeztetésben való folyamatos jelenlét. Végül, talán legfontosabb elemként, a mozgalom sikeres *értelmezési stratégia* említendő: az első GMO-élelmiszerek megjelenésekor képes volt a negatív attitűdöket, GMO-ellenes stratégiát egy konstruktív képpel felváltani, és az olasz nemzeti identitás velejéig hatolni egy pozitív *gasztro-kulturális identitás* elemeinek felvázolásával.